

Mietintö N:o 5, joka sisältää selvityksen Vanhankaupungin vesiputouksen omistusoikeudesta.

Helsingin Rahatoimikamarille

Komitealta, joka on asetettu tutkimaan kysymystä erinäisten Helsingin kaupungissa sijaitsevien tonttien ja alueiden omistusoikeudesta.

Saatuaan Rahatoimikamarilta toimeksi tutkia kysymystä Helsingin kaupungin vesilaitoksen käyttämän Vanhankaupungin vesiputouksen omistusoikeudesta on Komitea asian selvittämiseksi toimittanut tutkimuksia Valtioarkistossa sekä Maistraatin ja Helsingin tuomiokunnan arkistoissa. Sitä paitsi on eräitä asiaa valaisevia kirjoja saatu Kunink. Ruotsin valtakunnanarkistosta, minkä lisäksi on erityinen selvitys hankittu Lääninmaanmittauskonttorista. Siten kootun aineiston nojalla saa Komitea täten antaa seuraavan lausunnon.

Vantaanjoki jakautuu laskukohdallaan kahteen haaraan, jotka ympäröivät Helsinginpitäjän Viikin karjakartanoon kuuluvaa n. s. Siltasaarta. Mainitun saaren ja kaupungin maan välillä oleva läntinen haara, jolla vanhastaan on nimenä Vanhankaupungin koski, on niitä harvalukuisia vesiputouksia maassamme, jotka sijaitsevat aivan meren partaalla. Putouksen arvoa lisää, paitsi sen asema, sekin seikka, että sen leveys samoinkuin pituuskin käytetyssä, läntisessä haarassa on verraten vähäinen, joten tokeen ja vesirännin rakentaminen on käynyt halvaksi, vaikkakin kosken viereiset jyrkät ja mäkiset rannat ovat aiheuttaneet erinäisiä kustannuksia tarpeellista tilaa laitettaessa. Vedenputous meriveden keskikorkeuden aikana on vähän vaille 6 metriä.

Tie- ja Vesirakennusten Ylihallituksen Hydrografisen toimiston julkaisemain tietojen mukaan laskee Vantaanjoki keskimatalan veden aikana mereen vettä 4 kuutiometriä sekunnissa, keskiveden aikana 14 ja keskikorkean veden aikana 143 kuutiometriä, jotka määrät vastaavat 320, 1,120 ja 11,440 hevosvoimaa. Veden ollessa alimmillaan voi vesimäärä jäädä tuntuvasti vähemmäksi 4 kuutiometriä sekunnissa, joten myös alin hevosvoimamäärä silloin on edellä mainittua vähempi.

Vesiputouksen selitelmiä.

Vanhankau-
pungin puto-
uksen käyttö
vanhempina
aikoina.

Vesi- ja kalastusoikeus Helsingin pitäjässä oli keskiajalla kruunun etuus. Niinpä näkyy virallisista asiakirjoista, että kuningas Maunu Eerikinpoika oli kirjeellä toukokuun 15 päivältä 1351 oman ja perheensä autuuttamiseksi lahjoittanut muinoin sangen antoisan «Helsinginjoen» lohikalastuksen Liivinmaan Padin luostarin cisterciäismunkeille. Luostarin kalastusoikeus ei kuitenkaan näy käsittäneen muuta käyttöoikeutta itse putoukseen kuin oikeuden pitää siinä lohiarkkua. Forsbyn kyläläisten valitettua että munkit tunkeutuivat heidän maalleen ja kosken veteen, julisti laamanni Klaus Fleming maaliskuun 1 päivänä 1417 antamallaan tuomiolla, että munkkeille kuului Forsbyn maan edustalla oleva meri sekä kuninkaan suoma oikeus lohiarkun pitämiseen, mutta että Forsbyn maan ja veden pitää olla vapaat sekä munkkien että muiden tunkeilulta, kuuden markan sakon uhalla ¹⁾. Vuonna 1428 luovutti Padin luostarin abotti Helsingin lohikalastuksen Turun tuomiokapitulille 100 englannin nobelin hinnasta. Kuningas Kustaa I aikana, jolloin useimmat arvokkaammat kalastusoikeudet ja myllyputoukset otettiin kruunun käytettäväksi, näyttää Vanhankaupungin putousta uudelleen pidetyn kruunun omaisuutena.

Kun sittemmin vanhempi Helsinki perustettiin Forsbyn kylän maalle edellämainitun kosken varrelle, rakennettiin putoukseen tullijauhomylly kaupungin tarpeeksi. Tähän aikaan — 1550-luvulla — rakennettiin nykyiselle Siltasaarelle Helsingin Kuninkaankartano, jonka alainen Viikin karjakartano oli. Muutamaa vuotta myöhemmin näyttää kuninkaankartanossa asuva vouti ottaneen haltuunsa koskessa sijaitsevat myllynpaikat, mikä aiheutti kaupungin porvareja alamaisesti anomaan että kaupungille jälleen annettaisiin hallintaoikeus näihin. Kaupungin ensimmäisessä, kuningas Juhana III:n elokuun 3 päivänä 1569 antamassa erioikeuskirjassa kaupungille sittemmin lahjoitettiin *„likimpänä kaupunkia sijaitseva koskenosa myllyn rakentamiseksi ja voimassa pitämiseksi kaupungin tarpeisiin“*, sillä ehdolla kuitenkin että myllyä ei saa rakentaa niin, että se tuottaa haittaa kruunun lohikalastukselle. Tämän erioikeuden kuningas Sigismund sittemmin vahvisti kesäkuun 30 päivänä 1594 samantapaisin sanoin.

¹⁾ Tämä laamannintuomio, joka on julkaistuna Hausenin teoksessa «Åbo domkyrkas Svartbok», kuuluu seuraavasti: «Thet see allom mannom witerlighit som thetta breff høre eller see, ath then syn jach Claws Flæmyng, riddare oc lagman i Østerlandh, lagmanz tingh hiolth met almoghen aff Helsingaa i Tolkoby anno Dominij MCDXVII, om forste monedaghen i fastaa, thaa kærde the aff Forzaby vpp the mwnka aff Pades ath the stodho vp Forzaby landh aff (och) haffde Farzaby waten i forzen, (och) ther the inghen agædeel innan haffde, wthen theris laxekaar fry, som konunghen hauffuer them wndt widh konungx landh; huilket mall iach skøth til thenne xij, som i næmpdena sattis, som ære Ionis Torkilson — — — rantzankadhe, withnadhe och æpterswore (och) skola første ædbaris warde, om nogher edh aff them haffua will, ath forde mwnka haffweth in pa thet forde Forzaby landh och haffde ther laxa kistha fry, som konugin haffde thom wnth. Æpther thenne xij ranzakan domde iach forde Magnus Ioanson och thom aff Forzaby theris landh och watn friit fore haffningh, och forbuder iach the forde mwnka och hwariom androm thetta forde watn ath hauffua, hindhra eller qwælia ffor forde Farzaby, widher hwariom theris vj mark fore mine dom.»

Siihen aikaan kun kaupunki muutettiin nykyiselle paikalleen, vallitsi Vanhankaupungin vesiputousta ratsumestari Gerdt Skytte, joka oli kruunulta läänitykseksi saanut erinäisiä uuden Helsingin läheisyydessä sijaitsevia maatiloja. Gerdt Skytten saannosta putoukseen ei kuitenkaan ole olemassa muuta selvitystä, kuin että hän oli saanut sen läänitykseksi kuningas Kustaa II Aadolfilta; mutta että uuden kaupungin porvaristo piti hänen käyttöoikeuttaan arvossa, näkyy siitä, että kaupungin valtuutetut 1642 vuoden valtiopäivillä anoivat, että kruunu ostaisi tahi vaihtamalla hankkisi tämän vesiputouksen sekä läänittäisi sen kaupungille myllyjen ja muiden laitosten rakennuspaikaksi. Tähän holhoojahallitus helmikuun 25 päivänä mainittua vuotta vastasi, että Skytten kanssa ryhdytään neuvotteluihin mainitussa tarkoituksessa. Muutamaa vuotta myöhemmin näyttääkin Skytte tahi hänen oikeudenomistajansa luopuneen oikeudestaan koskeen, kenties sen tilusvaihdon yhteydessä, joka kruunun ja Skytten lesken Kristina Fredagin välillä tähän aikaan toimitettiin kaupungin vastaisten lahjoitusmaiden järjestämiseksi, sillä vuonna 1647 Kristina kuningatar, kaupungin pormestarin ja neuvoston anottua *kaupungin jauhomyllystä maksettavan myllytullin anteeksiantamista*, ilmoitti ettei tähän anomukseen, valtakunnan huonojen raha-asiajn johdosta, voitu myöntyä.

1600-luvun jälkipuoliskolla ja myöhään 1700-luvulle asti käytti porvaristo hyväkseen lahjoituskirjalla sille taattua oikeuttaan Vanhankaupungin vesiputoukseen, ja tältä aikakaudelta olevat asiakirjat näyttävät, että kaupunki kosken länsipuolella piti voimassa tullijauhomyllyä omiksi ja lähiseudun väestön tarpeiksi. Tämän myllyn antoi maistraatti vuokralle määräajaksi, ja vuokra oli tuntuva tuloerä kaupungin senaikuisessa erittäin vaatimattomassa rahasäännössä. Vuokramiehellä oli oikeus maistraatin luvalla siirtää vuokra toiselle henkilölle. Vuonna 1744 maistraatti edellisen vuokrakauden päätyttyä teki uuden välikirjan pormestari Clayhillsin ja raati-mies Goviniuksen kanssa myllyn vuokraamisesta 1754 vuoden loppuun, pannen ehdoksi että mylly silloin on palautettava kaupungin haltuun täydessä kunnossa sekä ettei vuokramies saa siirtää välikirjaa kolmannelle henkilölle.

Myöskin Siltasaaren puoleisen putouksen vesivoimaa, joka ei kuulunut lahjoitukseen, käytti kruunu ajoittain myllylaitosta varten. Keskivaiheilla 1600-lukua anoi eräs Daniel Thorsberg Kunink. Majesteetilta lupaa saada käyttää «joutilasta ja kutakuinkin mukavaa myllynpaikkaa, jota kruunu ei ole moniin aikoihin käyttänyt eikä rakentanut» kevättulvain vuoksi. Tähän anomukseen arvatenkin annettiin armollinen suostumus, sillä, niinkuin oikeaperäisistä asiakirjoista näkyy, jo 1650-luvulla oli putouksen itäpuolella kruununmylly, joka ei ollut Viikin karjakartanon alainen, vaan muodosti eri tilan. Tämä kruununtila vuokrattiin halullisille henkilöille verosta, joka 1689 ja 1710 vuoden välisenä aikana oli 15, mutta sittemmin 20 tynnyriä viljaa vuosittain. Tämän veron kantoivat läänin maaherrat palkkatulonaan, jota paitsi heillä näihin aikoihin oli Viikin karjakartano virkatalona.

Tämän itäisen myllyn *möi kruunu vuonna 1711 verolle 100 hopeataalerista*, ja verokirja annettiin huhtikuun 3 päivänä samaa vuotta silloisille vuokramiehille,

vaimo Catharina Bruunille ja kauppias Petter Festingille. Tätä omaperäismyllyä, jonka viholliset tänne hyökätessään vuosina 1713 ja 1742 polttivat, mutta joka kumpaisellakin kerralla rakennettiin uudestaan, omistivat sittemmin täydellä omistus- ja verotalon oikeudella lainhuudatuksen ja kiinnekirjan nojalla yksityishenkilöt (m. m. 1740-luvulla aikaisemmin mainitut Clayhills ja Govinius) vuoteen 1757, jolloin mylly purettiin oloissa, joista tästä alempana tehdään tarkempaa selkoa.

Viikin karjakartanon tiluksilla sijaitsevaan Vantaanjoen itäiseen suuhaaraan, jota myös sanotaan Pikku Itäkoskeksi, rakennutti vuonna 1736 kaksi haminalaista porvaria Clayhills ja Tesche¹⁾ maaherran luvalla sahamyllyn. Tämä aiheutti Helsingin kaupungin taholta valituksen, jonka Kunink. Majesteetti kuitenkin kesäkuun 29 päivänä 1736 antamallaan päätöksellä hylkäsi.

Vuonna 1756
myönnetty
lupa myllyn
perustami-
seen Vanhan-
kaupungin
koskeen.

Vanhassakaupungissa sijaitsevan *kaupungin jauhomyllyn* vuokrakauden päätyttyä vuonna 1754 tarjosi maistraatti sen uudelleen vuokralle 25 vuoden ajaksi, ja vuokraoikeuden osti maistraatin edessä kesäkuun 16 päivänä 1756 pidetyssä huuto-kaupassa kauppias Johan Sederholm 545 hopeariksistä ja sillä ehdolla m. m. että vuokramies saa käyttää puolen koskea yhden tahi useamman jauhomyllyn rakentamiseen sekä on etuoikeutettu rakentamaan muun hyödyllisen vesilaitoksen putoukseen. Kaupungin jauhomyllyn siihenastiset vuokramiehet, raatimies Govinius, kauppias Siliacks ja rahastonhoitaja Helenius²⁾, jotka myös omistivat putouksen itäpuolella sijaitsevan omaperäismyllyn, ilmoittivat kuitenkin jäävin maistraatin päätöstä vastaan, koska se loukkasi heidän yksityistä oikeuttaan. Maistraatti ratkaisi asian päätöksellä, joka julistettiin lokakuun 4 päivänä 1756 ja jossa maistraatti julisti mainitut valittajat erotetuiksi vuokralla pitämästään Vanhankaupungin kosken myllystä.

Jo ennen tämän päätöksen antamista oli kysymys Vanhankaupungin myllyjen ja putousten käyttämisestä vedetty korkeampaan oikeuspaikkaan, nimittäin Kunink. Majesteetin ja Valtakunnan Säätyjen käsiteltäväksi, ja nyt syntyi kiistoja ja riitoja, joita ylemmät ja alemmat tuomioistuimet ja virkamiehet käsitelivät vuosikymmeniä.

1756 vuoden valtiopäiville antamassaan kertomuksessa Suomen linnoitusrakennuksista oli nimittäin kenraali Ehrensvärd huomauttanut Vanhaankaupunkiin rakennettujen kahden vanhan myllyn riittämättömyydestä m. m. kruunun viljanjauhatukseen ja osottanut että oli välttämätöntä teettää paikalle uusi ja riittävämpi myllyrakennus. Tämän johdosta Valtakunnan Säätyjen Maanpuolustustoimikunta tiedusteli Helsingin kaupungin valtuutetulta, raatimieheltä, sittemmin pormestarilta Nils Burtz Larssonilta olisiko hän tahi joku muu tämän maan asukas halukas ottamaan tuolaisen myllyn rakentaakseen. Burtz ilmoitti suostuvansa tähän sillä ehdolla että heti saa purkaa vanhat myllyt, sekä näytti samalla erinäisiä vanhoja lahjoituskirjoja ja päätöksiä, joiden mukaan läntinen mylly oli kaupungille lahjoitettu.

¹⁾ Clayhillsilla ja Teschellä oli tähän aikaan myös hallintaoikeus Vanhankaupungin putouksen länsipuolella sijaitsevaan kaupungin jauhomyllyyn ja he yrittivät Helsingin kihlakunnanoikeudessa saada lainhuudatusta ja kiinnettä mainittuun myllyyn. Syyskäräjissä 1737 tuomioistuin kuitenkin epäsi tämän hakemuksen viitaten kaupungin kunink. lahjoitukseen perustuvaan oikeuteen.

²⁾ Molemmat viimeksimainitut olivat pormestari Clayhillsin oikeudenomistajia.

Sittenkun Kunink. Kamarikollegi oli antanut lausunnon itäisen myllyn luontoisuudesta, teki Säätäjien Salainen valiokunta elokuun 20 päivänä 1756 Kunink. Majesteetille alamaisen esityksen, jossa ehdotettiin että Burtzin armossa sallittaisiin, sekä kruunun ja varusväen että kaupungin ja viereisen maaseudun tarpeiden tyydyttämiseksi mukavaan ja riittävään jauhukseen nähden, Vanhankaupungin koskeen rakentaa 8 kiviparilla varustettu vesijauhomylly kivistä kahden vanhan myllyn sijaan, joissa oli kaksi kiviparia kumpaisessakin. Syyskuun 9 päivänä 1756 Burtz sai Kunink. Majesteetin armollisen päätöksen ja vahvistuksen näille eduille. Tämä päätös kuului seuraavasti:

«Niiden runsaiden kuljetuskustannusten, haittojen ja viivytyksen välttämiseksi, joita tähän asti on aiheutunut siitä, että kruunun viljanjauhatus Suomen linnoja varten on, sen johdosta ettei paikkakunnalla ole riittäviä jauhomyllyjä, täytynyt toimittaa joko etäällä sijaitsevilla Suomen myllyissä tahi täällä Ruotsissa, olemme me Armossa huoltaneet riittävän myllyn perustamisen kruunun tarpeiksi Helsingin läheisyydessä sijaitsevaan Vanhankaupungin koskeen ja siinä tarkoituksessa, tehtyämme esityksen valtiopäivävaltuutetulle, raatimies Nils Burtzille, saaneet hänen ottamaan mainittuun koskeen siinä nykyään olevain vanhain ja riittämättömien myllyjen sijaan, jotka tulevat purettaviksi, joutuisimmin rakentaakseen ja kuntoonpannaksen kahdeksalla kiviparilla varustetun, kivistä rakennetun vesijauhomyllyn sekä kruunun ja kaupungin että viereisen maaseudun välttämättömäin tarpeitten tyydyttämiseksi; kuitenkin niin että kruunulla jauhattaessaan on etuoikeus tavallisen myllytullin suorittamalla; ja seuraavilla ehdoilla:

1) Kun toinen mainituista vanhoista myllyistä on osotettu maaherran palkaksi 45 hopeataalerin verosta ja Meidän ja valtakunnan Kamarikollegin saaman ilmoituksen mukaan on kruununluontoinen ja omaperäinen tila, joka ei ole Viikin karjakkartanon alainen, sekä niinmuodoin on Meidän ja kruunun käytettävänä; niin tulee raatimies Burtzin siitä päivästä, jona hän saman myllyn ottaa haltuunsa, siitä maaherralle vuosittain maksaa se vero, minkä tämä on samasta myllystä nauttinut, täysin muunnetuin määrin; minkä ohella

2) ja kun toinen mylly Kunink. lahjoituskirjan mukaan kuuluu kaupungille ja jotta kaupunki ei jäisi vaille sitä vuokratuloa, mikä sillä on myllystä tähän asti ollut, niin tulee hänen myös tästä myllystä, joka niinikään tulee poistettavaksi uuden myllyrakennuksen tieltä, kaupungille suorittaa kohtuullinen vuokra.

3) Mainitun raatimiehen tulee, sittenkun hän laillisen irtisanomisen tapahduttua on ottanut sanotut myllyt haltuunsa, olla oikeutettu sijoittamaan, mihin kosken kohtaan sopivimmaksi havaitsee, uusi mylly ja pitämään se häiritsemättä hallussaan, niin kauan kuin myllyä pidetään voimassa; mutta jos se joutuu rappiolle, olipa kenen hallussa tahansa, on omistaja menettänyt oikeutensa ja mylly palautuu kruunulle ja kaupungille lunastuksetta, minkä vuoksi tämä sitoumus on miehestä mieheen pantava kauppakirjaan. Nämä ehdot ovat mielestämme niihin tuntuviin kustannuksiin katsoen, joita tuollainen myllyrakennus vaatii, sangen kohtuulliset

ja ketään loukkaamatta varmimmin edistävät sitä tärkeätä tarkoitusta, että itse paikalla on saatavana riittävä määrä jauhoja sekä linnoituksen varusväelle että armeijalle, jolla Helsingissä on kokouspaikkansa ja varastosuojansa; pidämme sentähden tärkeänä, että mainittu rakennustyö mahdollisimman joutuisasti toimitetaan.»

Kunink. päätöstä lukiessa pistää paikalla silmään, että putouksen itäpuolella sijaitseva vanha omaperäismylly siinä mainitaan kruununluontoiseksi, vaikka se oli veroluontoinen, mikä myös selvästi tuli näkyviin Kamarikollegin asiasta antamasta lausunnosta. Määräys itäisen myllyn purkamisesta ja myllyoikeuden luovuttamisesta Burtzille annettiin ilman että myllyn oikeudenmukaisia omistajia edes kuultiin asiassa. Yhtä vähän pidettiin kaupungin myönnytystä tarpeellisenä, vaikka asia tuntuvasti koski kaupungin oikeutta, mutta tämä on selitettävissä siten, että kruunu näihin aikoihin käytti laajaa määräysvaltaa kaupungin maahan ja etuuksiin nähden, kun oli kysymys sotilaallisten tarkoitusten huomioon ottamisesta.

Edellämainittu armollinen päätös pantiin kuitenkin myllynosakasten vastalauseista huolimatta täytäntöön. Vanhat myllyt purettiin vuonna 1757, minkä jälkeen rakennettiin uusi myllyrakennus putouksen länsipuolelle. Burtzille myönnetyn toimiluvan kaupungin vanhimmat jälestäpäin *hyväksyivät* maistraatin edessä pidetyssä kokouksessa elokuun 31 päivänä mainittua vuotta, sittenkun Burtz oli sitoutunut kaupungille maksamaan myllyn vuokraa 545 hopeataaleria eli saman määrän, minkä kauppias Sederholm aikaisemmin mainitussa huutokaupassa oli ottanut suorittaakseen.

Tähän eivät kuitenkaan pormestari Govinius eivätkä hänen osakumppaninsa tyytyneet, vaan valittivat sekä Kunink. Majesteetille että Valtakunnan Säädyille, huomauttaen että he kauppakirjan, lainhuudatuspöytäkirjain ja kiinnekirjan nojalla ovat puretun itäisen myllyn oikeat verotalonomistajat sekä että tämä mylly oli heitä kuulematta, sopimusta tekemättä ja lunastusta maksamatta heiltä otettu, minkätähden valittajat vaativat että, ellei heitä pysytetä entisessä laillisessa oikeudessaan myllyyn ja myllynpaikkaan, heille annettaisiin täysi maksu samasta omaisuudesta, joka ostaessa oli heille maksanut 26,650 vaskitaaleria.

Näiden valitusten johdosta tiedusteltiin uudelleen Kamarikollegin mieltä, ja marraskuun 20 päivänä 1765 tämä vihdoinkin antoi lausunnon asiasta. Siinä kollegi, viitaten aikaisemmin vuonna 1756 asiasta antamaansa lausuntoon, huomauttaa ettei kollegi tosin ollut ilmoittanut puheenalaista myllyä kruununluontoiseksi, mutta kun ei ole luotettavasti näytettävissä, onko mylly nauttimainsa vapausvuosien johdosta ehkä menettänyt vuonna 1711 hankitun veroluontoisuuden tahi ovatko valittajat niiden oikeudenomistajia, jotka ovat ostaneet myllyn verolle, esitti kollegi että näitä epä-tietoisia seikkoja ensin olisi paikkakunnalla tutkittava.

Lisäksi vaadittuaan tarpeelliseksi havaittua selvitystä asiassa lausuivat Valtakunnan Säädyt alamaaisessa kirjelmässään heinäkuun 29 päivältä 1766 seuraavaa;

«Kunink. Kamarikollegin edellä esitetyistä lausunnoista, niin vuonna 1756 kuin marraskuun 20 päivänä 1765 annetusta, ovat Valtakunnan Säädyt havainneet kiistämättömäksi, että vuonna 1757 Helsingin viereisen vesiputouksen viereltä pu-

rettu ja tässä puheena oleva itäinen jauhomylly on vuonna 1711 myyty verolle, ja vaikka tämä mylly sittemmin on kahdesti palanut sekä kumpaisellakin kerralla eräitä vapaavuosia nauttien uudelleen rakennettu, niin on se kuitenkin, sen johdosta että omistajat siten ovat nauttineet verovapautta, sitä vähemmän voinut menettää kerran saamaansa veroluontoisuutta ja ominaisuutta, kun sitä ei ole omistajain tuottamuksesta vaan kumpaisellakin kerralla vihollisen toimesta heidän vahingokseen tuhottu ja he vapaavuosia saadessaan eivät ole nauttineet muuta kuin mitä Suomen asukasten osaksi yleensä on tullut, näiden silti menettämättä mitään sellaista laillisesti saavutettua etua ja oikeutta; ja mitä muihin Kamarikollegin lausumiin epäilyksiin tulee, niin koska Govinius ja hänen osakumppaninsa paikkakunnan kihlakunnanoikeuden antamalla hoito- ja kiinnekirjoilla marraskuun 8 päivästä 1744, huhtikuun 30 päivästä 1751, toukokuun 1 päivästä 1753 ja joulukuun 9 päivästä 1755 täysin ovat todistaneet laillisen oston kautta tulleen tämän veromyllyn oikeiksi omistajiksi, ilman että asianomaiset virkamiehet tahi Kamarikollegi, joiden siinä olisi tullut valvoa kruunun oikeutta, ovat sitä vastaan esittäneet moitetta enempää yhdessäkään näissä tilaisuuksissa kuin myöskään vuonna 1734, jolloin sama mylly niinkään myytiin pois suvusta kauppiaille Jacob Teschille sekä Carl Clayhillsille, ja Kamarikollegilla, asiakirjain mukaan, siitä todella oli tieto; niin pitävät Valtakunnan Säädyt sitä vähemmän tarpeellisenä paikkakunnalla tutkia, ovatko ja kuinka likeistä sukua mainitut valittajat ensimmäisille omistajille, vai ovatko he näiltä ostaneet tässä myllyssä omistamansa osuudet, kun se ei kuulu asiaan eivätkä valittajat mitään sellaista ole väittäneet eikä se voi heidän saantoansa ja omistusoikeuttansa huonontaa eikä parantaa.

Niinmuodoin ja kun tämä mylly vuodesta 1711 lähtien todella on ollut veromaan luontoista omaisuutta sekä laillisesti tullut Goviniuksen ja hänen osakumppaniensa haltuun, olematta mylly sitä ennen taikka sen jälkeen millään tavoin joko vapaavuosien nauttimisen tahi kruununverojen suorittamattomuuden johdosta, vielä vähemmän verohylkynä, menettänyt veromaan luontoisuuttaan; mutta se Puolustus-toimikunnan esityksestä ja Salaisen valiokunnan alamaisen puoltosanan johdosta 1756 vuoden valtiopäivillä yhtäkaikki on joutunut pois laillisilta omistajiltaan ja annettu toiselle oikeuttamalla tämä sen heti purkamaan, niinkuin todella tapahtunutkin, ilman että mainittuja verotalonoikeuden omistajia siinä edes on kuultu tahi minkäänlaista korvausta tahi lunastusta heille esitetty, vielä vähemmän annettu, jota siis ei käy katsominen muuksi kuin hätiköimiseksi, joka seuraukseltaan on ollut ja on ristiriidassa sen turvan ja suojeluksen kanssa, jota jokainen Ruotsin alamainen lain ja Hallitusmuodon mukaan saa ja pitää saada itselleen ja omaisuudelleen; niin ovat Valtakunnan Säädyt katsoneet asiakseen, sittenkun tämä on heidän tietoonsa tullut, sen asianmukaisesti muuttaa ja korjata; minkä johdosta Valtakunnan Säädyt ovat sitä mieltä, että nyttemmin kuolleen pormestari Nils Burtz Larssonin kuolinpesän tai Helsingin vanhankaupungin kosken partaalle rakennetun uuden myllyrakennuksen nykyisten omistajain tulee pormestari Zacharias Goviniuk-

selle ja hänen osakumppaneilleen antaa saman kosken partaalle sijainneesta ja vuonna 1757 puretusta sekä edellä kerrotulla tavalla heiltä otetusta verojauhomyllystä, josta maksettiin vuotuista veroa kaksikymmentä tynnyriä viljaa, täysi korvaus. Ja kun Govinius ja hänen osakumppaninsa edellä lausutun nojalla eivät ole menettäneet eikä heidän siis myöskään tule kuluneelta ajalta jäädä vaille sitä tuloa, mikä heillä on vanhasta myllystä mahdollisesti ollut, niin Valtakunnan Säädyt myös katsovat kohtuulliseksi, että uuden myllyrakennuksen omistajain myös tulee rahalla korvata, mitä nämä tässä kohden ovat kärsineet, viidellä sadalta vanhan myllyn näytetystä arvosta.»

Valtakunnan Säätyjen päätöksen mukaisesti Kunink. Majesteetti päätöksellään elokuun 7 päivältä 1766 määräsi, että välinselvitys oli tehtävä Burtzin perillisten kanssa sekä pormestari Goviniukselle ja hänen osakumppaneilleen annettava korvaus joko rahassa tahi niin suuri osa uutta myllyrakennusta kuin vastaa vanhan myllyn arvoa. Kuitenkin oli uuden myllyn silloiset tahi vastaiset omistajat velvoitettava edelleen suorittamaan itäisestä myllystä menevän veron paikkakunnan maa-herralle ynnä puretusta läntisestä myllystä vuokran Helsingin kaupungille sekä pitämään laitoksen siinä kunnossa, että «kruunu ja paikkakunta siitä voivat saada sen laitoksella tarkoitetun höydyn, mistä Burtz oli ottanut vastatakseen, ja näin, jos haluavat oikeutensa säilyttää».

Edellämainitun armollisen päätöksen täytäntöönpano annettiin toimeksi maa-herra Boijelle, joka käski Helsingin maistraatin huoltaa tämän. Maistraatin toimesta ryhdyttiin sittemmin selvittämään Burtzin kuolinpesän ja Goviniuksen sekä hänen osakumppaniensa välejä, mutta asialliset eivät voineet sopia välinselvityksen perusteista ja moniaat erät jäivät riitaisiksi. Sittenkun maistraatin edessä oli asiaa laajasti pohdittu, jolloin kuolinpesän puolesta esitettiin sittemmin peruutettu sovintotarjous, jonka mukaan «verotalon oikeudesta itäiseen eli puoleen koskeen» ja vanhasta puretusta myllystä suoritettaisiin Goviniukselle ja hänen osakumppaneilleen kerta kaikkiaan 26,650 vaskitaaleria taikka myös että nämä saisivat kahdeksannen osan uudesta myllylaitoksesta, ryhtyi maistraatti maaliskuun 18 päivänä 1767 lopullisesti käsittelemään asiaa. Maistraatti ei katsonut Goviniuksen ja hänen osakumppaniensa olevan oikeutetut saamaan menettämästään vanhasta myllystä muuta korvausta kuin sen näytetyn arvon 5,215 taaleria 26 äyriä vaskirahaa, joka summa kuolinpesän olisi maksettava korkoineen. Ja koska Kunink. Majesteetin päätöksen mukaan Goviniuksella ja hänen osakumppaneillaan oli valta ottaa maksu vanhasta veromyllystään joko rahassa tahi niin suurena osana uutta myllylaitosta kuin vastasi heidän vanhan myllyn arvoon ja sille kertyneeseen korkoon perustuvaa saamistaan, katsoi maistraatti asianosaisten molemminpuolisia vaatimuksia soviteltuaan, että Goviniuksen ja hänen osakumppaniensa tuli saada kahdeksasosa uudesta myllystä.

Maistraatin toimituttamassa arvioimisessa katsottiin vuonna 1758 tilistä muurattu uusi mylly — jossa silloin oli viisi kiviparia ollut käynnissä ja tilaisuutta

oli laittaa lisäksi kolme paria — sisustuksineen, tokeineen, säämiskätamppineen ja muine rakennuksineen ja laitoksineen olevan kaikkiaan 72,000 vaskitaalerin arvoinen. Puretun itäisen myllyn, joka oli rakennettu puusta ja varustettu kahdella kiviparilla sekä alitse käyvällä vesivoimalla, selvitettiin maksaneen 5,215 taaleria 26 äyriä vaskirahaa eli saman määrän, minkä maistraatti tuomitsi maksettavaksi.

Maistraatti alisti edellä kerrotun päätöksensä «ulosottoasiana, sen erikoista laatua silmälläpitäen», maaherran tutkittavaksi, ja tämä vahvistikin päätöksen, jota vastoin Turun hovioikeus, jonka ratkaistavaksi asianosaiset molemmiin puolin saattoivat asian, lokakuun 21 päivänä 1769 antamallaan päätöksellä julisti että, koska toimitetussa välinselvityksessä oli ilmaantunut ristiriitaisia asianhaaroja ja riitaisia vaatimuseriä, jotka olivat johtuneet siitä, että asianosaisilla oli ollut eriävä käsitys Kunink. Majesteetin edellämainitun päätöksen oikeasta sisällyksestä, niin asiaa ei olisi tullut käsitellä ulosottoasiana, minkätähden asia osotettiin raastuvanoikeuden tutkittavaksi ja ratkaistavaksi.

Tässä yhteydessä mainittakoon, että pormestari Govinius ja hänen osakumppaninsa olivat, sittenkun hovioikeuden vastamainittu päätös oli annettu, Kunink. Majesteetille antamassaan anomuskirjelmässä pyytäneet turvaa oikeudelleen saada asia lykätyksi tuomioistuimen tutkittavaksi. Pontevin sanoin he panevat vastalauseen sitä vastaan, että heidän riitapuolensa pyrkivät saattamaan asian uudelleen salaisen valiokunnan tutkittavaksi, sekä niitä juonitteluja ja oikeudenloukkauksia vastaan, joita he olivat saaneet nyttemmin kuolleen Burtzin taholta kokea. Eritäin huomautetaan anomuskirjassa, että Burtz ei ollut täyttänyt sitoumuksiaan myllynkäytön voimassapitoon nähden sekä että maistraatti ei ollut noudattanut Kunink. päätöksessä osotettuja perusteita, kun valittajille oli myönnetty korvausta ainoastaan puretun myllyrakennuksen hinnan mukaan, ensinkään katsomatta laitoksen muuhun arvoon.

Siten odotettavana olevaa oikeudenkäyntiä ei kuitenkaan tullut toimeen, vaan asia järjestettiin sopimalla. Maistraatin istunnossa joulukuun 16 päivänä 1769 esiintyi kauppias Johan Sederholm pormestari Burtzin kuolinpesän puolesta sekä lausui suotavaksi, että kuolinpesän ja kaupungin välinen oikeussuhde Vanhankaupungin myllyyn ja vesiputouksen käyttöoikeuteen nähden tulisi lopullisesti järjestetyksi ja sekavat riitakysymykset selvitetyiksi, mikä seikka myös olisi omansa aikaansaamaan toivottavan sovinnon kuolinpesän osakasten ja muiden myllynosakasten kesken. Siinä tarkoituksessa kauppias Sederholm ilmoitti, että kuolinpesä, välttääkseen enempää riitaa kaupungin kanssa, ei enää tahtonut kieltää kaupungin omistusoikeutta siihen Vanhankaupungin kosken myllynpaikkaan, missä Burtzin rakennuttama kivimylly sijaitsi ja joka myllynpaikka ynnä koko se puoli koskea, minkä varrella mylly oli, lahjoitettuna omaisuutena kuului kaupungille. Sitä vastoin varasi kuolinpesä itselleen ja oikeudenomistajilleen edun saada aina moittimatta nauttia pysyväistä ja häiritsemätöntä nautintaoikeutta ynnä siihen perustuvaa hallintaoikeutta myllynpaikkaan, niin kauan kuin pormestari Burtzin siitä kaupungille lupaama vuokra 545 hopeataaleria vuo-

sittain kaupungin kassaan suoritetaan ja myllyn kaikkia laitoksia pidetään niin hyvässä ja tyydyttävässä kunnossa, että se vastaa tarkoitustaan eikä pääse rappeutumaan. Nämä velvollisuudet tulisi myllynomistajan, kenen haltuun mylly joutuneekin, vilpittömästi täyttää sillä tavoin kuin syyskuun 9 päivänä 1756 annetussa armollisessa päätöksessä oli määrätty. Jos mylly tulee myytäväksi, on se aina ensin tarjottava kaupungin lunastettavaksi, ollen kaupunki sitä paitsi oikeutettu koskeen rakennuttamaan muita vesilaitoksia, sillä ehdolla kuitenkin etteivät ne haittaa jauhomyllyn käyttöä.

Tämän esityksen maistraatti ja koolla olevat kaupungin vanhimmat ottivat harkitakseen, *ja niin maistraatti kuin vanhimmatkin näkivät hyväksi suostua ehdotukseen ynnä siihen liittyviin ehtoihin ja määräyksiin sekä vahvistaa ne ehdottomasti noudatettaviksi.*

Lopullinen välinselvitys myllynosakasten kesken toimitettiin Tukholmassa tammikuun 23 päivänä 1770. Silloin tehdyn sovintokirjan mukaan, joka toukokuun 9 päivänä samaa vuotta esitettiin maistraatille ja kirjoitettiin sen pöytäkirjaan, tapahtui välinselvitys seuraavin ehdoin:

1) Kuolinpesän osakkaat luovuttivat Goviniukselle ja hänen osakumppaneilleen puolet Burtzin vuonna 1758 rakennuttamasta jauhomyllystä siihen kuuluvine rakennuksineen, tokeineen ja laitoksineen; 2) vireille pantu oikeudenkäynti jätettiin silensä; 3) toinen puoli myllylaitosta ja puolet tuloista pidätettiin kuolinpesälle; 4) kaikilla osakkailla olisi oikeus käyttää ja myydä osuutensa; 5) menot ja kustannukset jaettaisiin samassa suhteessa; 6) sovinnosta ilmoitettaisiin salaiselle valiokunnalle, sen vahvistuksen saamiseksi, ja osakkaat sitoutuivat täyttämään ne velvollisuudet kruunua kohtaan, mitkä Burtz elinaikanaan vuonna 1756 oli ottanut täytäkseen.

1756 vuoden
toimiluvan
oikeusvaikutukset
sekä
vesiputouksen
käyttämistä koske-
vat myöhem-
mät päätök-
set.

Vanhankaupungin putoukseen rakennetun myllylaitoksen toimilupa käsitti niinmuodoin puheenalaiseen aikaan: 1) omistusoikeuden myllyyn ja siihen kuuluviin laitoksiin; 2) hallintaoikeuden kaupungin maalla sijaitsevaan myllytonttiin; 3) käyttöoikeuden kaupungille lahjoitetun kosken länsipuolen vesivoimaan; sekä 4) omistusoikeuden puretulle omaperäismyllylle kuuluvaan vesivoiman osaan. Kokonaisuudessaan pidettiin laitosta kiinteistönä, jota yhteisesti hoidettiin osakasten hyödyksi ja jossa näillä oli aatteelliset osuudet, jotka kävi luovuttaminen toiselle henkilölle. Helsingin tuomiokunnan lainhuudatuskirjoja 1700-luvun lopulta ja myöhemmältä ajalta tutkiessa huomaa, että ostajat tavallisesti huudattivat tuollaiset myllyosuuksien siirrot käräjillä, mikä asianlaita 1770-luvulla aiheutti vastalauseita kaupunginviranomaisten taholta, heidän mielestään kun myllyn tuli olla kaupunki-oikeuden alainen. Tätä käytäntöä kuitenkin jatkui 1800-luvun loppuun, jolloin kaupunki jälleen tuli koko laitoksen omistajaksi.

Vuonna 1771 huusi kauppias ja kaupunginvanhin Carl Magnus Sunn kaupungille pormestari Goviniuksen aikaisemmin omistaman *kuudennentoistaosan* Vanhan-

kaupungin jauhomyllyä, 8,000 vaskitaalerin hinnasta. Tästä ajasta lähtien kaupungilla siis oli, paitsi omistusoikeutta osaan putousta ja myllytonttiin sekä oikeutta vuokran kantamiseen myllystä, kuudestaistaosa koko myllylaitoksesta. Tätä osaa käytettiin siten, että kaupunki määrävuosiksi antoi sen vuokralle, tavallisesti jollekin muulle osakkaalle, ja vuokraehdot määrättiin maistraatin edessä.

1820-luvulla havaittiin Vanhankaupungin vanha kivimylly riittämättömäksi tyydyttämään lisääntyntä viljan ja ryyrien jauhatuksen tarvetta, ja osakkaat ryhtyivät sentähden suunnittelemaan myllylaitoksen laajentamista. Kun tähän työhön kuitenkin ryhdyttiin kaupunginviranomaisten lupaa hankkimatta, pyysi maistraatti maaherranviraston toimenpidettä työn keskeyttämiseksi, kunnes asianmukainen lupa oli saatu. Samaa tarkoittavan anomuksen teki kaupungin porvaristokin. Myllynosakkaat kuitenkin ajoivat myllylaitoksen laajentamista tarkoittavan hakemuksensa perille maaherranvirastossa, joka siihen aikaan voimassa olevain lainsäännösten mukaisesti toimitutti kihlakunnankatselmuksen paikalla.

Kysymys myllylaitoksen laajentamisesta 1820-luvulla.

Puheenalaisessa tilaisuudessa tutkittaessa kysymystä oikeutuksesta suunnitellun vesilaitoksen rakennuttamiseen tuli m. m. *kysymys itse putoukseen omistus- ja käyttö-oikeudesta* riidanalaiseksi kaupungin ja rakennuttajain kesken.

Sekä kihlakunnankatselmusoikeuden istunnossa että sittemmin asianomaisen hallinnollisen viranomaisen luona väittivät myllynosakkaat, että Vanhankaupungin kosken länsipuoli, joka kaupungilla oli Kunink. lahjoituksen nojalla ja 1734 vuoden lain Rakennuskaaren 20 luvun 1 §:n säännöksen mukaisesti ollut omanaan, oli pormestari Burtzille myönnetyn toimiluvan johdosta luovutettu tälle täydellisesti ja ikuisesti omaksi ja että kaupunki sentähden nyttemmin enää oli ainoastaan *yksityinen* osakas kuudennentoistaosansa puolesta, omistamatta muuta osaa putouksesta. Osakkaat olivat sentähden sitä mieltä, että kaupunki ainoastaan yksityisenä osakkaana voi käyttää asiassa puhevaltaa.

Kaupungin taholta huomautettiin, että sille lahjoitettua Vantaan jokisuun osaa ei ollut voitu siltä ottaa pois ja että Burtz ainoastaan oli saanut luvan määrätyillä ehdoilla käyttää kosken vesivoimaa. Tämä käsitys on sen selvityksen mukainen, mikä tässä mietinnössä edellä on asiasta annettu ja jonka mukaan Burtzin toimilupa ainoastaan käsitti pysyväisen nautinto-oikeuden kosken vesivoimaan. Tämä kysymys on kuitenkin nyttemmin toisarvoinen, sittenkun kaupunki laillisen saannon nojalla on tullut koko myllylaitoksen omistajaksi ja siten jälleen saanut täyden omistus- ja hallintaoikeuden sille lahjoitettuun kosken osaan.

Kihlakunnankatselmusoikeuden pöytäkirjasta näkyy edelleen, että samaan aikaan muuan yksityishenkilö, kauppias Gadd, oli anonut lupaa saada rakentaa uuden tullijauhomyllyn Vanhankaupungin kosken itäiselle partaalle. Tätä anomusta myllynosakkaat kuitenkin mitä jyrkimmin vastustivat sillä perusteella että he, paitsi

kaupunginpuoleista kosken osaa, täydellä omistusoikeudella käyttivät myöskin kosken toista puolta. Tämän väitteensä vahvistamiseksi myllynosakkaat pääasiassa mainitsivat, että Vanhankaupunginkosken itäinen puolisko sikäläisine myllyineen oli verolle-ostosta lähtien vuonna 1711 ollut täydellä ja rajoittamattomalla omistusoikeudella yksityisen henkilön hallussa; että vesiputous ei ollut kruununkosken luontoinen, sillä kamarikollegin kiertokirjeessä joulukuun 16 päivältä 1777 tuollaisten koskien käyttämisestä määrättyä veroa ei ollut milloinkaan vaadittu Vanhankaupungin koskesta; että myllyn osakkaat lainhuudatuksen ja kiinnekirjan nojalla olivat niiden lailliset saantomiehet, jotka aikanaan olivat ostaneet omaperäismyllyn verolle; että niin Valtakunnan säädyt kuin Kunink. Majesteettikin aikanaan olivat tunnustaneet sen olevan yksityistä omaisuutta; sekä että mylly-yhtiö niinmuodoin oli myöskin putouksen tämän osan sekä *putouksen itäpuolella olevan myllytontin oikea omistaja*.

Kauppias Gadd kuitenkin kihlakunnankatselmusoikeudessa peruutti hakemuksensa saada rakentaa uuden myllyn kosken itäpuolelle, minkätähden lausunto tästä asian puolesta sai raueta. Myllynosakasten hakemuksesta taas katselmusoikeus touku-kuun 29 päivänä 1827 antamassaan päätöksessä lausui että, koska asiakirjoista käy selville, että raatimies Burtz oli Ruotsin kuninkaan armollisella luvalla säädettyjen ehtojen mukaisesti ja täydellä omistusoikeudella vuonna 1758 rakennuttanut kahdeksalla kiviparilla varustetun jauhomyllyn Vanhankaupungin koskeen eivätkä kaupunginviranomaiset voineet kieltää että sanottu mylly on mainitun Burtzin kuolemasta lähtien ollut yksityisen omana ja myös pitemmän aikaa viisitoista kuudettatoista osaa on ollut myllyn osakkailla, mutta ainoastaan yksi kuudestaista-osa kaupungilla, harkitsi kihlakunnankatselmusoikeus puolestaan kohtuulliseksi viljanjauhituksen lisääntyneen tarpeen poistamiseksi eräillä ehdoilla puoltaa myllyä laajennettavaksi ainakin neljällä kiviparilla; ja tuli kaupungin suhteellisesti omaan osaansa kustantaa lisärakennusten teettäminen ja voimassapito.

Kesäkuun 19 päivänä 1828 antamassaan päätöksessä maaherranvirasto katsoi kysymyksen kosken omistus- ja käyttöoikeudesta käyneen riitaiseksi sekä lykkäsi sentähden asian tämän puolen tuomioistuimen tutkittavaksi. Tämän päätöksen kumosi ja julisti mitättömäksi Senaatin Talousosasto, jonka mielestä kysymys vesiputouksen käyttöoikeudesta oli selvä, ja velvoitti maaherran ottamaan asian uudelleen tutkittavakseen. Maaherranvirasto katsoi nyt katselmusoikeuden lausunnon mukaisesti olevan syytä eräillä ehdoilla sallia myllynosakasten laajentaa myllyä neljällä kiviparilla; kuitenkin olisi, ennenkuin jauhatus saisi alkaa, lisärakennuksen asianmukainen verollepano toimitettava. Kaupunginvanhinten tästä päätöksestä tekemän valituksen Talousosasto hylkäsi huhtikuun 30 päivänä 1830, ja siten tämä sitkeähenkinen kysymys tuli lopullisesti ratkaistuksi. Lisärakennus eli n. s. *uusi mylly* rakennettiin sittemmin 1830-luvun alussa ja sen verollepano toimitettiin loka-kuun 8 päivänä 1836. Armollisella kirjeellä maaliskuun 17 päivältä 1837 määrät- tiin kruunulle puheenalaisista neljästä kiviparista tuleva vuotuinen vero 18 tynny- riksi viljaa.

Sittenkun berliniläinen Keskieuropän Vesilaitosakeyhtiö Neptun 1870-luvun alussa oli hankkinut luvan vesilaitoksen rakentamiseen Helsingin kaupungille Vantaanjoesta, osti yhtiö huhtikuun 1 päivänä 1873 tehdyllä kauppakirjalla kauppias E. J. Willstedtiltä ja hänen vaimoltaan Fredrika Willstedtiltä 98,800 markan hinnasta heidän omistamansa viisitoista kuudettatoistaosaa Vanhankaupungin tullijauhomyllystä «sekä vastaavat osat niihin kuuluvaa vesivoimaa ja vesimäärää, maata, huoneuksia, laitoksia ja rakennuksia». Armollisella päätöksellä toukokuun 11 päivästä 1874 yhtiölle sitten myönnettiin armollinen lupa omistaa mainittua omaisuutta ja yhtiö hankki Helsingin pitäjän käräjäkunnan kihlakunnanoikeudessa kolme moittimatta myönnettyä huudatusta kaupalle. Willstedtin aviopuolisoiden saannon puheenalaisiin myllynosuuksiin taas todisti mainitun kihlakunnanoikeuden syyskuun 30 päivänä 1871 antama kiinnekirja. Kauppias Willstedtillä oli myös vuokralla kaupungin omistama osuus ($\frac{1}{16}$) Vanhankaupungin myllyä 1908 vuoden loppuun. Tämäkin vuokraoikeus luovutettiin maistraatin luvalla Neptun-yhtiölle.

Vesijohtolaitoksen rakentaminen. Kaupunki lunastaa myllyn ja käyttöoikeuden koko putoukseen.

Sen johdosta että pormestari Burtzille toimituspäämäärä myönnettäessä syyskuun 9 päivänä 1756 annettuun armolliseen päätökseen oli pantu ehdoksi, että Vanhankaupungin myllyssä on pidettävä voimassa kahdeksaa kiviparia, anoi Neptun-yhtiö kesäkuun 12 päivänä 1872 maistraatilta että, ellei vedensaanti Vantaanjoessa tilapäisesti riittäisi sekä vesijohdon että myllyjen tarpeisiin, vesijohdolla olisi etusija myllynkäytön edellä, niin että viimeksi mainitun saisi vedenpuutteen sattua asianhaaran mukaan joko supistaa tahi joksikin ajaksi keskeyttää.

Sittenkun kaupunginvanhimpia oli asiassa kuultu, antoi maistraatti heinäkuun 10 päivänä 1872 siinä päätöksen, jossa maistraatti puolestaan suostui yhtiön pyyntöön ja päätti läänin kuvernöörille, jonka tarkemmin tutkittavaksi maistraatin päätös alistettiin, tehdä esityksen että hallitus suostuisi mainittuun yhtiön anomaan myönnytykseen myöskin mitä myllyn muihin $\frac{15}{16}$ tulee. Kuvernööri tekikin tästä esityksen Keisarikunnalle Senaatille, joka elokuun 28 päivänä 1872 näki hyväksi, siinä tapauksessa että yhtiö vesijohdoista ja vesilaitoksista maaliskuun 23 päivänä 1868 annetun armollisen asetuksen 33 §:n säännöksen mukaisesti hankkii asianmukaisen luvan käyttää kosken vesivoimaa myöskin aiotun vesijohdon tarpeisiin, siksi ajaksi kuin yhtiö on olemassa, vakuuttaa sille hallinto-oikeuden myllynpaikkaan, siinäkin tapauksessa että kuivana vuodenaikana, jolloin riittävää vesimäärää kenties puuttuu sekä vesijohdon että myllyjen kahdeksan kiviparin käyttämiseen yhtäikaa, myllynkäyttö täytyy siitä syystä joksikin ajaksi supistaa tahi kokonaan lakkauttaa, sillä ehdolla kuitenkin, että joka kerta kun sellaista on odotettavana, siitä on ilmoitettava sekä maistraatille että läänin kuvernöörille.

Yhtiön anottua Uudenmaan läänin kuvernööriltä, että yhtiö lakkauttamalla ylemmän molemmista kosken rakennetuista myllyistä saisi sen paikalle teettää uuden rakennuksen turbiinilla käytettävää vesijohdon pumppulaitosta varten, antoi kuvernööri maaliskuun 19 päivänä 1873 päätöksen, jolla yhtiö oikeutettiin teettämään pumppulaitosrakennuksen, sillä ehdolla että alempaan myllyyn sijoitetaan 8

kiviparia, johon päätökseen tässä kohden ei haettu muutosta. Samalla päätöksellä salli kuvernööri yhtiön, sittenkun asianmukainen katselmus oli toimitettu, rakennuttaa kivitokeen Vantaanjoen poikki.

Vuonna 1875 Neptun-yhtiö tarjosi vesijohdon kaupungin lunastettavaksi ja keskustelut asiassa veivätkin tulokseen. Maaliskuun 29 päivänä 1876 tehdyllä kauppakirjalla yhtiö luovutti vesijohdon kaikkine siihen kuuluvine rakennuksineen, putkijohtoineen, koneineen ja laitoksineen kaupungille, ja kuului kauppaan myös «omistusoikeus viiteentoista kuudettatoistaosaan ($\frac{15}{16}$) Helsingin pitäjässä sijaitsevaa Vanhankaupungin tullimyllyä ja yhtä suureen osaan Vanhankaupungin vesiputousta, vesivoimaa ja vesimäärää sekä myllyn maata, laitoksia ja muuta omaisuutta». Niinikään luopui yhtiö vuokraoikeudestaan kaupungin omistamaan kuudenteentoistaosaan myllylaitosta, ja välikirjassa määrättiin, että ostajan tuli noudattaa Vanhankaupungin kosken ja vesimäärän käyttämisestä tuon tuostakin annettuja hallituksen määräyksiä sekä että kaikki myllytilaan liittyvät velvollisuudet siirtyvät ostajalle. Kauppahinta oli kaikkiaan 1,200,000 markkaa, josta määrästä 98,000 markkaa oli mainittujen myllylaitoksen $\frac{15}{16}$:n ja loput muun omaisuuden hintaa.

Tällä kaupalla, johon kaupunki hankki lainhuudatuksen ja kiinnekirjan Helsingin kihlakunnanoikeudessa, sai kaupunki takaisin käyttöoikeuden kosken länsirannalla olevaan myllytonttiin ynnä lahjoituksen käsittämään vesivoiman osaan sekä astui samalla kaikkeen siihen oikeuteen myllytonttiin ja kosken osallisuuteen nähden, mikä kuului kosken itärannalla olleelle vanhalle omaperäismyllylle.

Lievennystä
myllynkäy-
tön ehtoihin
anotaan.

Sittenkun kaupunki oli ottanut vesijohdon haltuunsa, katsoi Kaupunginvaltuusto syyskuun 9 päivänä 1756 ja myöhemmin annettujen hallituksen määräysten, vesiputouksen omistus- ja hallinto-oikeuden ehtoja säännöittelevinä määräyksinä, velvoittavan kaupunkia siellä pitämään voimassa myllyliikettä kahdeksalla kiviparilla. Kun osottautui mahdottomaksi ennestään olevaan vanhaan myllyrakennukseen sijoittaa useampia kivipareja kuin siellä olevat neljä, anoi Kaupunginvaltuusto Senaatilta sellaista muutosta myllynpaikan hallintaehtoihin, että myllynkivien lukua saisi supistaa. Toukokuun 16 päivänä 1883 antamallaan päätöksellä Senaatti myöntyi tähän ja kaupunki velvoitettiin myllyn uudestirakennutettuaan pitämään käynnissä ainoastaan neljä kiviparia ynnä ryynilaitoksen. Vanhankaupungin tullijauhomylly rakennettiin sitten vuosina 1884 ja 1885 perinpohjin uudestaan, ja siitä lähtien on rahatoimikamari sen antanut vuokralle määrävuosiksi kerrallaan, viimeksi 1914 vuoden loppuun.

Jo Neptun-yhtiö oli tekemällä sopimuksen asianomaisten vuokramiesten kanssa hankkinut itselleen vuokraoikeuden vesijohtolaitokselle tarpeellisiin Siltasaaren osiin. Vuonna 1884 rahatoimikamari antoi Senaattiin alamaisen anomuksen Helsingin pitäjässä sijaitsevaan Viikin sotilasvirkataloon kuuluvien tilusten järjestelemisestä niin, että Siltasaari luovutettaisiin kaupungille, joka vastikkeeksi antaisi muuta maata.

Siltasaaren
vuokraami-
nen.

Tämän johdosta toimitti asianomainen lääninagronoomi kuvernöörin määräyksestä katselmuksen ja arvioimisen Siltasaarella; ja silloin heräsi kysymys, olisiko Siltasaaren arvoon luettava jokin oikeus vesiputouksessa olevan vesivoiman käyttämiseen. Toimituksessa kuitenkin pidettiin selvänä, että Viikin virkatalolla ei ole oikeutta Vantaanjoen isomman laskuhaaran vesivoiman käyttämiseen.

Tilusjärjestelyn ehdotus kuitenkin herätti arveluja Keisarillisessa Senaatissa ja sai raueta. Sitä vastoin määräsi Senaatti asiaa esiteltäessä lokakuun 29 päivänä 1885, että tarjottaessa Viikin virkataloa uudestaan vuokralle puolipaastosta 1896 Siltasaari ynnä 0,05394 hehtaarin laajuinen ala mannermaan rantaa pienemmän koskenhaaran itäpuolelta erotettaisiin virkatalon vuokrasta jotta niitä voitaisiin käyttää erikseen. Kesäkuun 5 päivänä 1895 tehdyllä välikirjalla onkin nämä tiluskappaleet luovutettu kaupungille vuokralle 25 vuodeksi puolipaastosta 1896 lukien.

Lisäksi mainittakoon eräitä seikkoja, jotka ovat omansa valaisemaan esillä olevaa asiaa. Lisäselvitys.

E. L. Fonsenin vuonna 1807 Vanhankaupungin myllynpaikasta laatiman kartan mukaan oli putouksen länsipuolella sijaitseva myllytontti alaltaan 12,793 neliökyyntärää. Vuonna 1842 sai myllytontti maistraatilta lisäksi 3,825 neliökyyntärää. Vuonna 1877 pani silloinen kaupungininsinööri Reuter kartalle myllytontin, jonka ala silloin oli noin 8,300 neliömetriä. Vesijohtolaitoksen nykyään käytettävänä oleva ala Vanhassakaupungissa Vantaanjoen länsipuolella on kaikkiaan 15,760 neliömetriä.

Siltasaarella sijainneen vanhan omaperäismyllyn tontin rajoja ja alaa ei ole voitu tarkoin saada selville, syystä että 1700-luvun alkupuoliskolta puuttuu luotettavia karttoja.

Niinkuin edellä mainittiin, kaupunki sai 1700-luvun keskivaiheilta lähtien korvauksena vanhemmasta myllystä olleista tuloistaan vuokraa eli myllyveroa, joka pormestari Burtzin kanssa tehdyssä sopimuksessa määrättiin 545 hopeataaleriksi. Tätä myllyveroa, jota 1800-luvun alkupuoliskolla kannettiin jonkun verran erisuuruisia määriä, suoritettiin vuodesta 1865 lähtien 490 markkaa 46 penniä, mutta se lakkasi, kun omistus- ja käyttöoikeus koko myllynpaikkaan Neptun-yhtiön kanssa päätetyn kaupan johdosta joutui kaupungin haltuun. Kosken itäpuolella sijainneesta omaperäismyllystä tuleva sekä «uuden myllyn» maksettavaksi pantu viljamäärä mainitaan asianomaisissa maakirjoissa ja sitä suoritettiin vuoteen 1884, jolloin myllyvero Suomessa lakkasi.

Kaupungin vesialueen itäinen rajalinja on määrätty asianmukaisessa järjestyksessä aikaansaadulla rajankäyntitoimituksella. Sen voimaannpanemiseksi mitä välirajan käymisestä vedessä on säädetty heinäkuun 23 päivänä 1902 asiasta annetussa laissa, määräsi nimittäin Uudenmaan läänin kuvernööri marraskuun 30 päivänä 1903 komissionimaanmittari F. O. Immelin m. m. Helsingin pitäjässä käymään kalavesien ympärysrajat, sikäli kuin merkittyä rajaa ei ennestään ollut. Tässä toimituksessa, joka päättyi vuonna 1909 ja nyttemmin on lainvoimainen, käytiin ja pyykitettiin, paitsi muuta, Helsingin kaupungin jakokunnan ja Viikin yksinäistilan muodostaman jakokunnan väliraja vedessä. Komissionimaanmittari Immelin laatiman vesirajakartan mukaan käy rajalinja rajakohdasta, joka on karttaan merkitty N:olla 12 ja sijaitsee keskellä koskea myllylaitoksen läheisyydessä, suorassa suunnassa kosken keskitse Vanhankaupungin selällä sijaitsevan Granholman saaren läheisyydessä olevaan rajakohtaan N:o 13. Tämä rajasuunta pitää yhtä kaupungin ja sen itäisten rajanaapurien välillä aikaisemmin käytyjen rajalinjain kanssa.

Se seikka että kaupungin ja Viikin jakokuntain ympärysrajat on lopullisesti määrätty kosken keskitse kulkevalla rajalinjalla ei tiedä sitä, että kosken itäpuolella sijaitseva myllynpaikka (vanha omaperäismylly) siihen kuuluvine vesivoimineen olisi otettu kaupungilta ja yhdistetty Viikin karjakartanoon. Raja osottaa ainoastaan, että sen kumpaisellakin puolella oleva vesialue kuuluu eri lohkokuntiin. Kaupungin laillisella tavalla saaman oikeuden rajalinjan toisella puolella sijaitsevaan myllynpaikkaan pitää heinäkuun 23 päivänä 1902 välirajasta vedessä annetun lain 4 §:n 2 momentin mukaisesti edelleen pysyä voimassa.

Lisäksi sopii huomauttaa, että Viikin lohkokunnassa ei ole toimitettu isoajakoa, koska virkatalo sinänsä on jakokunta, jonka tilukset eivät ole olleet sekaisin viereisten jakokuntain tilusten kanssa.

Yhdistelmä. Lopuksi on Komitean vielä lyhyesti yhdisteltävä Vanhankaupunginkosken omistusoikeutta koskevan selvityksensä tulokset ja siinä yhteydessä vastattava kysymykseen, käykö Helsingin kaupunkia katsominen oikeutetuksi lakkauttamaan nykyisen myllynkäytön koskessa.

Kunink. lahjoituskirjassa elokuun 3 päivältä 1569 on kaupungille vakuutettu omistusoikeus Vanhankaupunginkosken läntiseen puoleen. Maakaaren 12 luvun 4 §:n säännöksen mukaisesti on voimassa että kylät, jotka sijaitsevat kumpikin eri puolellaan juoksevaa vettä, omistavat kumpikin puolet vesialueesta. Lahjoituksen nojalla on kaupunki siis kosken länsipuoliskon omistaja.

Kosken itäpuolisko niinikään kuului alkujaan kruunulle viereisen Viikin karjakartanon omistajana, ja aikaisemmin sitä käytettiin kruunun hyväksi myllynpaikkana. Vuonna 1711 Viikin karjakartanosta kuitenkin murrettiin erilleen myllytila, joka myytiin verolle ja sittemmin muodosti omaperäismyllyn, jota yksityinen henkilö

hallitsi täydellä omistusoikeudella. Tämä kosken itäpuolella sijaitseva myllynpaikka käsitti sekä kosken käyttövoiman että rannalla olevan tontin. Kun kruunu sallimalla verolleoston hyväksyi myllynpaikan erottamisen Viikin karjakartanosta, tiesi tämä että ne, jotka olivat ostaneet myllytilan verolle, saivat oikeuden siihen käyttövoimaan, mikä oli otettavissa kosken itäisestä aikaisemmin luovuttamattomasta puolesta. He olivat niinmuodoin, suorittamalla silloisissa oloissa huomattavan suuren lunastushinnan kruunulle, saaneet oikeuden puolen kosken käyttövoimaan ja olisivat, jos olisivat halunneet, nähtävästi voineet käyttää tätä vesivoimaa laajemmassa mittassa kuin mitä vanha myllyyrakennus kaksine kiviparineen tarvitsi. Näin ollen, ja siinäkin tapauksessa että kosken itäpuoliskon vesivoima olisi ollut tämänkin lisäksi jaollinen, ei Viikin karjakartanolla enää ole voinut olla osaa koskessa, jota asianlaitaa myös vahvistaa se, ettei kruunu todella milloinkaan verolleoston tapahtumisesta lähtien ole esittänyt minkäänlaisia vaatimuksia kosken itäosaan nähden.

Helsingin kaupungilla, joka maaliskuun 29 päivänä 1876 tehdyllä kauppakirjalla on saanut haltuunsa, paitsi muuta, puheenalaisen omaperäismyllytilan siihen kuuluvine käyttövoimineen, on sentähden edellämainitun lahjoituksen ja vastamainitun kauppakirjan nojalla katsottava olevan omistusoikeus sekä Vanhankaupungin kosken länsipuoliskoon että myös kosken itäpuoliskon käyttövoimaan.

Sen epävarmuuden poistamiseksi, jota kenties on olemassa, mikäli koskee kaupungin oikeutta vesiputouksen itäosaan, olisi kaupungin ehken kuitenkin syytä heinäkuun 23 päivänä 1902 annetun asetuksen määräysten mukaisesti ryhtyä toimiin saadakseen oikeutensa vesiputoukseen tutkituksi. Tämä olisi tehtävä mahdollisimman pian, koska asetuksessa säädettyä kutsumusmenettelyä ei enää 1913 vuoden maaliskuun 1 päivästä lähtien saa käyttää. Sittenkun oikeuskysymys siten on ratkaistu, voitaisiin ryhtyä toimiin puheenalaisen koskitilan liittämiseksi kaupungin alueeseen.

Syyskuun 9 päivänä 1756 annetun Kunink. päätöksen mukaan saivat pormestari Burtz ja hänen oikeudenomistajansa myönnytyksen Vanhankaupungin myllyyn m. m. sillä ehdolla, että siinä on pidettävä kunnossa kahdeksan kiviparia. Tätä määräystä on viime aikoihin asti noudatettu, ja on Senaatin suostumus aina katsottu tarpeelliseksi, kun on ollut saatava huojennusta velvollisuuteen ylläpitää Vanhassakaupungissa myllyliikettä tuolla määrättyllä kiviparilla.

Nämä 1756 vuoden päätöksessä olevat määräykset ovat selitettävissä sen ankan säännöstelyn kannalta, joka aikaisemmin oli voimassa myllyteollisuuden harjoittamiseen nähden. Sittenkun nyttemmin täydellinen elinkeinovapaus tällä alalla on saatettu voimaan ja myllyvero poistettu, ei enää mikään estä myllylaitoksen omistajaa lakkauttamasta liikettään. On kuitenkin otettava tutkittavaksi, katsotaanko 1756 vuoden päätöksessä olevaa ehtoa siitä huolimatta kaupunkia velvoittavaksi.

Mainitun ehdon tarkoituksena on taata kruunulle, kaupungille ja viereiselle maaseudulle tilaisuus tarpeelliseen viljanjauhaukseen. Tässä kohden ei Vanhankaupungin myllyllä kuitenkaan enää ole sanottavaa merkitystä eikä sen lakkautta-

minen todennäköisesti tuottaisi tuntuja haittoja. Toimilupaehto näyttää kuitenkin olevan katsottava olleen voimassa, niin kauan kuin kosken hallintaoikeus päätöksen nojalla oli yksityishenkilöillä. Mutta kun kaupunki sai oikeuden kosken käyttämiseen, käynee määräystä nyttemmin — erittäinkin myllyteollisuuden vapauttamisen ja myllyveron lakkauttamisen jälkeen — sitä vähemmän pitäminen kaupunkia velvoittavana, kun päätöksen sanamuoto osoittaa että ehto kohdistuu yksityiseen omistajaan ¹⁾).

Tosin on kaupunki puheenalaisen kosken kauppakirjassa sitoutunut noudattamaan kaikkia hallituksen antamia määräyksiä myllynkäyttöön nähden ja kaupunginviranomaiset itse ovat otettuaan kosken haltuunsa Senaatissa myöntäneet velvollisuutensa tässä kohden. Tämä seikka, joka on johtunut siitä, ettei ole kyllin tarkoin selvitetty edellä mainitun päätöksen syntyä ja sisällystä, ei kuitenkaan näy voivan vastaisen varalle perustaa mitään velvoitusta kunnalle. Siinä tapauksessa että kaupungin etu vaatisi lakkauttamaan myllyliikkeen, ei sellainen toimenpide niinmuodoin nyttemmin enää kohdanne laillista estettä, myllynvuokraajan oikeutta kuitenkaan loukkaamatta. Jos sellaiseen toimenpiteeseen ryhdytään, näyttää kuitenkin olevan tarpeellista, aikaisemmin noudatettua menettelyä silmällä pitäen, tästä antaa Keisarilliselle Senaatille asianmukainen ilmoitus.

Helsingissä, heinäkuun 12 päivänä 1912.

Julius Grotenfelt.

John Uggla.

Alb. Hästesko.

¹⁾ «Pitämään se häiritsemättä hallussaan, niin kauan kuin myllyä pidetään voimassa; mutta jos se joutuu rappiolle, olipa kenen hallussa tahansa, on omistaja menettänyt oikeutensa ja mylly palautuu kruunulle ja *kaupungille* lunastuksetta.»